

NALEŻNOŚCI CYWILNOPRAWNE

– USTALANIE, POBIERANIE I EWIDENCJA – CZĘŚĆ II

stan prawny kwiecień 2020 r.

Izabela Motowilczuk

Spis treści

NALEŻNOŚCI CYWILNOPRAWNE – USTALANIE, POBIERANIE I EWIDENCJA – CZĘŚĆ II	3
1. Wygasanie należności cywilnoprawnych.....	5
1.1. Potrącenie (kompensata) wzajemnych należności i zobowiązań cywilnoprawnych.....	5
1.1.1. Kompensata jednostronna.....	6
1.1.2. Kompensata umowna.....	10
1.1.3. Szczególne zasady kompensat wierzytelności cywilnoprawnych i publicznoprawnych	10
1.2. Przedawnienie należności cywilnoprawnych	11
1.2.1. Ogólne zasady przedawnienia należności	12
1.2.2. Szczególne zasady przedawnienia odsetek.....	19
1.2.3. Przedawnienie należności powstałych przed 9 lipca 2018 r. – przepisy przejściowe	20
1.3. Ulgi w spłacie należności cywilnoprawnych	23
1.3.1. Ogólne zasady umarzania należności cywilnoprawnych	23
1.3.2. Zasady umarzania należności cywilnoprawnych stanowiących dochody budżetowe.....	26
1.3.3. Umarzanie należności pobieranych przez jednostki państwowe	26
1.3.4. Inne ulgi w spłacie należności udzielane na wniosek dłużnika	31
1.3.5. Udzielanie ulg w spłacie należności pobieranych przez jednostki samorządowe.....	38
2. Dochodzenie należności	40
2.1. Wyjątki od zasady obowiązkowego dochodzenia należności.....	41
3. Ewidencja księgowa należności cywilnoprawnych	45
3.1. Wycena należności cywilnoprawnych.....	46
3.1.1. Wycena należności na dzień ich powstania	47
3.1.2. Wycena należności na dzień bilansowy.....	49
3.1.3. Wycena należności na dzień rozliczenia.....	58
3.1.4. Szczególne zasady ujmowania odsetek.....	61
3.2. Ujmowanie należności cywilnoprawnych w księgach rachunkowych	63
3.2.1. Ewidencja syntetyczna należności.....	65
3.2.2. Ewidencja pomocnicza należności.....	66
3.2.3. Zasady ewidencjonowania należności	68
4. Podsumowanie	70

Izabela Motowilczuk

magister administracji, były wieloletni inspektor kontroli gospodarki finansowej w regionalnej izbie obrachunkowej, autor licznych publikacji z zakresu finansów i rachunkowości jednostek sektora publicznego, ze szczególnym uwzględnieniem samorządowych jednostek organizacyjnych

Należności cywilnoprawne

– ustalanie, pobieranie i ewidencja – część II

Wstęp

Duża część należności pieniężnych jednostek sektora finansów publicznych należy do kategorii cywilnoprawnej. Są to przede wszystkim:

- wpływy ze sprzedaży wyrobów i usług świadczonych przez jednostki,
- dochody z mienia jednostek, do których należą w szczególności wpływy z umów najmu, dzierżawy i innych umów o podobnym charakterze,
- dochody ze sprzedaży rzeczowego majątku nieruchomościowego i ruchomego oraz praw,

a także inne dochody należne na podstawie ustaw szczególnych.

Od 1 stycznia 2020 r. zmieniły się zasady pobierania budżetowych należności cywilnoprawnych w związku z wejściem w życie ustawy o zatorach płatniczych (m.in. jednostki sektora finansów publicznych mogą nie dochodzić kwot rekompensat, jeśli są one równe świadczeniu pieniężnemu albo większe niż to świadczenie – jest to uprawnienie jednostek, a nie ich obowiązek).

Zmiany zostały wprowadzone także w ustawie o finansach publicznych.

Ponieważ jednostki sektora publicznego mają obowiązek ustalania, pobierania i dochodzenia tych należności, ważne, by ich pracownicy znali zasady obowiązujące w tym zakresie. W wielu aspektach zasady te różnią się od unormowań regulujących pobieranie i ewidencję księgową należności publicznoprawnych – w tym podatkowych.

W dwóch częściach e-booka przedstawiono stosowanie zmienionych zasad w praktyce.

W **części I** zostały omówione zasady ustalania i pobierania należności cywilnoprawnych (ubocznych i głównych), obowiązujące w jednostkach sektora finansów publicznych. Oprócz tego osobno zostały przedstawione szczegółowe zasady pobierania należności wynikających z transakcji handlowych.

W **części II** podane są wskazówki związane z przedawnieniem należności cywilnoprawnych, udzielaniem ulg w ich spłacie, a także ujmowaniem w księgach rachunkowych operacji mających wpływ na powstanie, zmianę wysokości i wygaśnięcie należności.

Z części II e-booka można dowiedzieć się m.in.:

- na czym polega niedochodzenie należności cywilnoprawnych,
- jak potrącać należności i zobowiązania cywilnoprawne,
- w jakich terminach i na jakich zasadach dochodzi do przedawnienia należności głównych i ubocznych,
- jak prawidłowo umarzać, odraczać i rozkładać na raty należności cywilnoprawne,
- na jakich kontach i w jakich przekrojach należy prowadzić ewidencję syntetyczną i pomocniczą należności cywilnoprawnych,
- co oznaczają pojęcia „przypis” i „odpis” należności cywilnoprawnych,
- na podstawie jakich dowodów księgowych powinno się ujmować operacje powstania i wygaśnięcia należności cywilnoprawnych.

Wszystkie zagadnienia zostały **zilustrowane licznymi przykładami z praktyki** jednostek sektora finansów publicznych (**łącznie około 50**). Ponadto umieszczone zostały **wzory**:

- oświadczenia o dokonaniu kompensaty ustawowej (jednostronnej),
- umowy o zwolnienie z długu,
- jednostronne oświadczenia o zwolnieniu z długu,
- ugody w sprawie odroczenia terminu płatności należności,
- ugody w sprawie rozłożenia na raty spłaty należności.

1. Wygasanie należności cywilnoprawnych

Należności cywilnoprawne wygasają (ulegają likwidacji) przez:

- ich spełnienie (zapłatę),
- potrącenie (kompensatę),
- umorzenie,
- stwierdzenie ich nieistnienia w wyniku przeprowadzenia postępowania przed odpowiednim organem,
- przedawnienie.

Wygasanie należności przez ich zapłatę zostało omówione w części I (PRB 3/2020). W tej części zostaną omówione szczególne przypadki wygasania należności: **potrącenie, umorzenie i przedawnienie**.

1.1. Potrącenie (kompensata) wzajemnych należności i zobowiązań cywilnoprawnych

Potrącenie wzajemnych należności i zobowiązań cywilnoprawnych (nazywane też **kompensatą**) jest formą rozliczeń bezgotówkowych. Stosuje się je w sytuacjach, gdy dwa podmioty mają względem siebie wymagalne wierzytelności (czyli gdy dwa podmioty są względem siebie jednocześnie dłużnikami i wierzycielami z tytułu różnych należności i zobowiązań). W takich sytuacjach podmioty te zamiast wzajemnie spłacać swoje zobowiązania, mogą dokonać potrącenia. W efekcie wzajemne wierzytelności są umarzane do wysokości niższej z nich.

PRZYKŁAD 1

Samorządowy zakład budżetowy jest wierzycielem spółdzielni mieszkaniowej z tytułu świadczonych na jej rzecz dostaw wody i odbioru ścieków. Jednocześnie jest dłużnikiem spółdzielni z tytułu czynszu najmu biura zakładu w budynku użytkowym spółdzielni.

Obie te jednostki mogą spłacać swoje wzajemne wierzytelności przelewem. Mogą też dokonać ich kompensaty.

Kompensaty są sposobem na bezgotówkowe regulowanie zobowiązań.

Zalety stosowania kompensaty

1. Obniżenie kosztów opłat i prowizji bankowych od operacji przelewów.
2. Dogodna forma rozliczeń dla podmiotów, które mają problemy z zachowaniem płynności finansowej, ponieważ nie wymagają posiadania gotówki.
3. Bezkosztowa forma egzekwowania zaległych należności od dłużników uchylających się od ich zapłaty.
4. Sposób na egzekwowanie należności zagrożonych przedawnieniem.

Potrącenie należności cywilnoprawnych jest regulowane przepisami ustawy z 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (dalej: k.c.):

- art. 498–505 – kompensata jednostronna, ustawowa,
- art. 353¹ – kompensata umowna.

1.1.1. Kompensata jednostronna

Dokonanie jednostronnej kompensaty jest możliwe, jeśli:

- dwie osoby są jednocześnie względem siebie dłużnikami i wierzycielami,
- przedmiotem obu wierzytelności są pieniądze,
- obie wierzytelności są wymagalne (czyli termin ich zapłaty już minął) i zaskarżalne (czyli mogą być dochodzone przed sądem lub przed innym organem państwowym).

Kompensaty dokonuje się przez oświadczenie woli złożone drugiej stronie, zgodnie z zasadami określonymi w art. 60–61 k.c. (patrz rozdział 4 w części I – w zakresie ogólnych zasad składania oświadczeń woli).

WAŻNE Z inicjatywą skompensowania wierzytelności może wystąpić zarówno dłużnik, jak i wierzyciel.

PRZYKŁAD 2

Jednostka X ma zobowiązanie wobec kontrahenta Y w kwocie 10 000 zł. Jednocześnie kontrahent Y ma wobec jednostki X zobowiązanie w kwocie 20 000 zł.

W tej sytuacji z inicjatywą kompensaty może wyjść zarówno jednostka X, jak i kontrahent Y.

Jednostronne potrącenie nie wymaga zgody drugiej strony na jego dokonanie przez podmiot, który podjął inicjatywę w tej sprawie.

PRZYKŁAD 3

Jednostka X ma zobowiązanie wobec kontrahenta Y w kwocie 10 000 zł. Jednocześnie kontrahent Y ma wobec jednostki X zobowiązanie w kwocie 20 000 zł.

Z inicjatywą kompensaty wystąpiła jednostka X. Kompensata zostanie przeprowadzona, nawet jeśli kontrahent Y:

- 1) w ogóle nie zareaguje na złożone mu przez jednostkę X oświadczenie;
- 2) zgłosi protest wobec kompensaty i zażąda:
 - zapłaty swojej należności gotówką lub przelewem,
 - skompensowania swojego zobowiązania z inną wierzytelnością niż wybrana przez jednostkę X.

Potrącenie jest możliwe wraz z upływem terminu płatności wierzytelności, która stała się później wymagalna.

Wierzytelności pieniężne są wymagalne wraz z upływem terminu ich płatności. Termin płatności jest to termin, w jakim dłużnik powinien spełnić świadczenie. Termin ten powinien być określony w umowie wiążącej strony. Jeśli termin płatności nie jest wskazany, wierzytelność staje się wymagalna w terminie wskazanym przez wierzyciela w wezwaniu do jej zapłaty. Wezwanie to jest oświadczeniem woli wierzyciela. Do wezwania stosuje się ogólne zasady składania oświadczeń woli ustalone w art. 60–61 k.c.

WAŻNE Warunkiem potrącenia jest to, aby obie wierzytelności były wymagalne.

PRZYKŁAD 4

Jednostka X ma zobowiązanie wobec kontrahenta Y w kwocie 10 000 zł. Termin płatności upłynął 7 stycznia 2020 r. Jednocześnie kontrahent Y ma wobec jednostki X zobowiązanie w kwocie 20 000 zł z terminem płatności do 11 marca 2020 r.

Z inicjatywą kompensaty może wystąpić zarówno jednostka X, jak i kontrahent Y. Złożenie oświadczenia woli w sprawie kompensaty będzie możliwe z dniem 12 marca 2020 r. W tym dniu:

- wymagalne stało się zobowiązanie kontrahenta Y w kwocie 20 000 zł,
- wymagalne i nieprzedawnione było zobowiązanie jednostki X w kwocie 10 000 zł.

Oświadczenie o potrąceniu – niezależnie od tego, jak długo po dniu wymagalności wierzytelności zostało złożone – ma moc wsteczną od chwili, kiedy potrącenie stało się możliwe.

Zasada kompensaty z dniem, w którym potrącenie stało się możliwe, zapewnia:

- uniknięcie naliczania należności ubocznych (odsetek za zwłokę z k.c., odsetek za opóźnienia w transakcjach handlowych, kwoty rekompensaty za koszty odzyskiwania należności w transakcjach handlowych) od wierzytelności, która stała się później wymagalna,
- ograniczenie wysokości kwoty należności ubocznych (odsetek za zwłokę z k.c., odsetek za opóźnienia w transakcjach handlowych, kwoty rekompensaty za koszty odzyskiwania należności w transakcjach handlowych) od wierzytelności, która stała się wcześniej wymagalna,
- dopuszczalność potrącenia wierzytelności przedawnionych w chwili składania oświadczenia o kompensacie, ale nieprzedawnionych na dzień, w którym kompensata stała się możliwa.

Odsetki za zwłokę z k.c. oraz za opóźnienia w transakcjach handlowych należą się za każdy dzień zwłoki, począwszy od dnia następnego po upływie terminu płatności wierzytelności. **Rekompensata** za koszty odzyskiwania należności w transakcjach handlowych staje się wymagalna następnego dnia po upływie terminu płatności wierzytelności. W przypadku kompensowania wierzytelności przy ustalaniu, czy ww. odsetki oraz rekompensata w ogóle się należą i w jakiej wysokości, nie bierze się pod uwagę terminu złożenia oświadczenia o kompensacie, lecz termin, w jakim kompensata była możliwa. W tym celu dla każdej kompensowanej wierzytelności trzeba ustalić jej termin wymagalności.

PRZYKŁAD 5

Jednostka X ma zobowiązanie z transakcji handlowej wobec kontrahenta Y w kwocie 10 000 zł. Termin płatności upłynął 7 stycznia 2020 r. Jednocześnie kontrahent Y ma wobec jednostki X zobowiązanie z transakcji handlowej w kwocie 20 000 zł z terminem płatności do 11 marca 2020 r.

Z inicjatywą kompensaty wystąpił kontrahent Y, który bezskutecznie oczekiwał na zapłatę swojej należności od jednostki X od 7 stycznia 2020 r.

Oświadczenie woli w sprawie kompensaty kontrahent Y złożył 23 kwietnia 2020 r. Ma ono moc wsteczną od dnia, kiedy kompensata stała się możliwa, czyli od 11 marca 2020 r. To na ten dzień przypada termin wymagalności wierzytelności, która stała się później wymagalna (zobowiązanie kontrahenta Y). W ten sposób kontrahent Y doko-